OILAVIY PSIXOLOGIK MUHITNI O‘RGANISHDA G’. SHOUMAROV METODIKASINING QO‘LLANILISHI VA NATIJALAR TAHLILI

Allabergenov Alisher
Qoraqalpoq davlat universiteti 2-kurs magistranti

J. Asamatdinova
Ilimiy rahbar PhD dots
https://doi.org/10.5281/zenodo.20043055

Annotatsiya. Ushbu maqolada oiladagi psixologik muhitning mohiyati, uning inson ruhiy holatiga ta’siri hamda uni empirik o‘rganish natijalari yoritilgan. Tadqiqot davomida turmush qurgan va turmush qurmagan respondentlar o‘rtasida oilaviy muhit darajalari solishtirildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, aksariyat respondentlarda ijobiy psixologik muhit ustunlik qiladi. Shu bilan birga, noqulay va salbiy muhitning kelib chiqish sabablari ham tahlil qilinib, yosh omilining muhim roli aniqlangan. Maqolada oilaviy muhitni yaxshilash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: oila, psixologik muhit, emotsional holat, ijobiy muhit, noqulay muhit, salbiy muhit, muloqot, yosh omili.

Oila – bu inson hayotining ajralmas qismi bo‘lib, uning shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Inson dunyoga kelgan paytdan boshlab aynan oila muhitida tarbiyalanadi, uning xarakteri, odatlari va dunyoqarashi shakllanadi. Shu sababli oiladagi psixologik muhit inson hayotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.Agar oilada mehr-oqibat, hurmat va o‘zaro tushunish bo‘lsa, bunday muhitda yashayotgan inson o‘zini erkin, xotirjam va baxtli his qiladi. Aksincha, oilada doimiy nizolar, tushunmovchiliklar va sovuqlik hukm sursa, bu inson ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, stress, asabiylik va tushkunlikni keltirib chiqaradi.Bugungi kunda jamiyatda yuz berayotgan o‘zgarishlar, yoshlarning hayotga bo‘lgan qarashlaridagi yangiliklar oilaviy munosabatlarga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, turmush qurish, oila qurish va oilaviy hayotga moslashish jarayonlari har bir inson uchun turlicha kechadi.[2.] Shu sababli oilaviy psixologik muhitni o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim hisoblanadi.

Oilaviy psixologik muhit tushunchasi: Oilaviy psixologik muhit deganda oiladagi umumiy hissiy va ruhiy holat tushuniladi. Bu muhit oiladagi barcha a’zolarning bir-biriga bo‘lgan munosabati orqali shakllanadi.[

Oiladagi psixologik muhit quyidagi omillar orqali namoyon bo‘ladi:

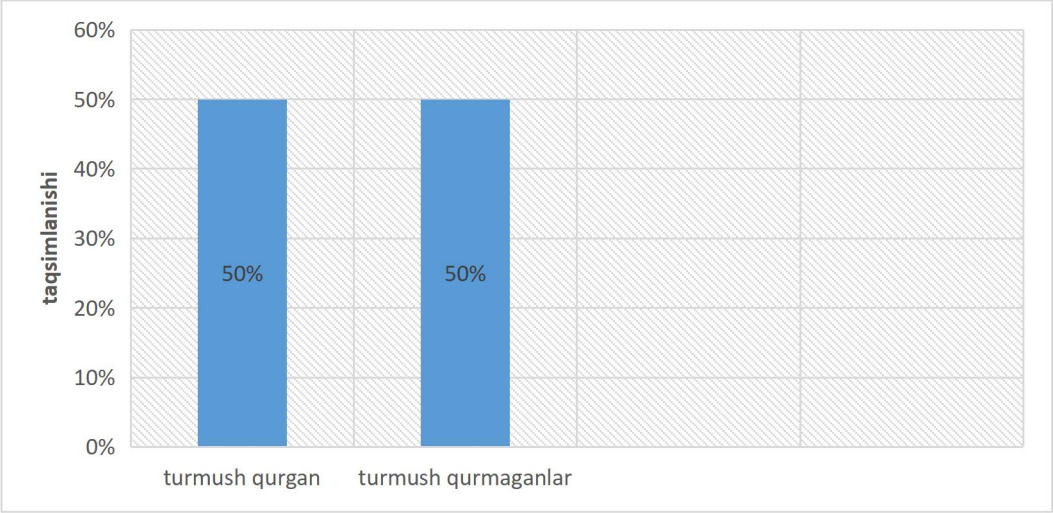
- o‘zaro hurmat va e’tibor
- mehr va qo‘llab-quvvatlash
- ishonch va samimiylik
- ochiq va to‘g‘ri muloqot
- konfliktlarni hal qilish usullari

Shunga ko‘ra, oilaviy muhitni uch turga ajratish mumkin: Ijobiy muhit, bunday oilalarda iliqlik, mehr, o‘zaro hurmat ustun bo‘ladi. Oila a’zolari bir-birini tushunadi va qo‘llab-quvvatlaydi.Noqulay muhit,bu turdagi oilalarda ba’zan kelishmovchiliklar yuzaga keladi. Muloqot yetarli darajada emas yoki ayrim masalalarda tushunmovchiliklar mavjud bo‘ladi.Salbiy muhit**,** bu holatda esa janjallar, agressiya, sovuqlik va o‘zaro hurmatsizlik ustun bo‘ladi. Bunday muhit inson ruhiyatiga kuchli salbiy ta’sir ko‘rsatadi.[4]

Mazkur tadqiqotning maqsadi oilaviy psixologik muhitni empirik o‘rganish, turmush qurgan va turmush qurmagan respondentlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlash hamda muhit shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: respondentlarning psixologik muhitini aniqlash, guruhlararo farqlarni qiyosiy tahlil qilish, psixologik muhit turlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

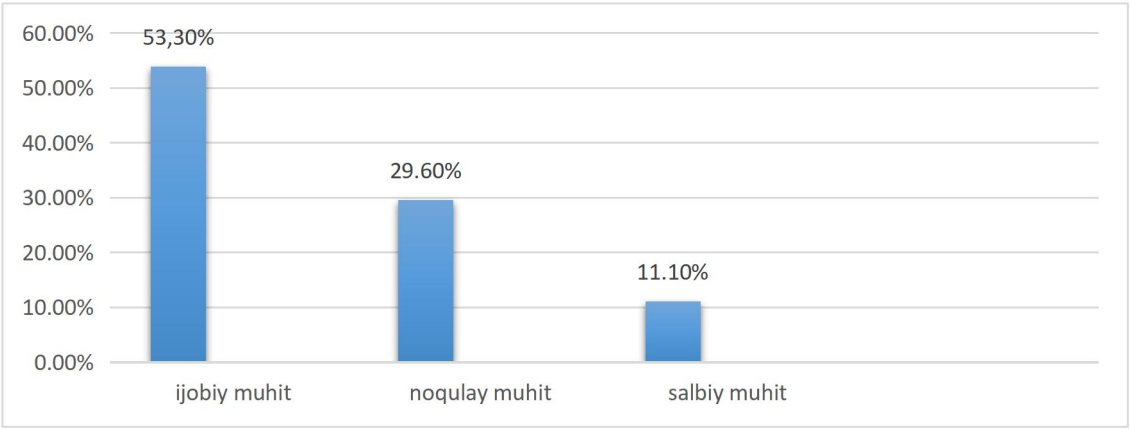
Tadqiqot obyekti sifatida turli yosh va oilaviy holatga ega bo‘lgan 108 nafar respondent tanlab olindi. Ularning 54 nafari turmush qurgan, 54 nafari esa turmush qurmagan shaxslardan iborat.

1-rasm G.B Shoumarov Oilaviy muhit holatini aniqlash testi boyicha

Respondentlarning oilaviy holati bo‘yicha umumiy tahlil

Respondentlarning jinsiy tarkibida ayollar ustunlik qilgan (71,3 %).Tadqiqot predmeti respondentlarning oilaviy psixologik muhit ko‘rsatkichlari (ijobiy, noqulay va salbiy muhit) hamda ushbu ko‘rsatkichlarning yosh va oilaviy holat bilan bog‘liqligidan iborat.Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi: G’. Shoumarovning “Oilaviy muhit holatini aniqlash testi”, so‘rovnoma usuli, hamda matematik-statistik tahlil metodlari (deskriptiv statistika, xi-kvadrat mezoni, t-kriteriy va korrelyatsion tahlil).Empirik tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, respondentlarning asosiy qismi

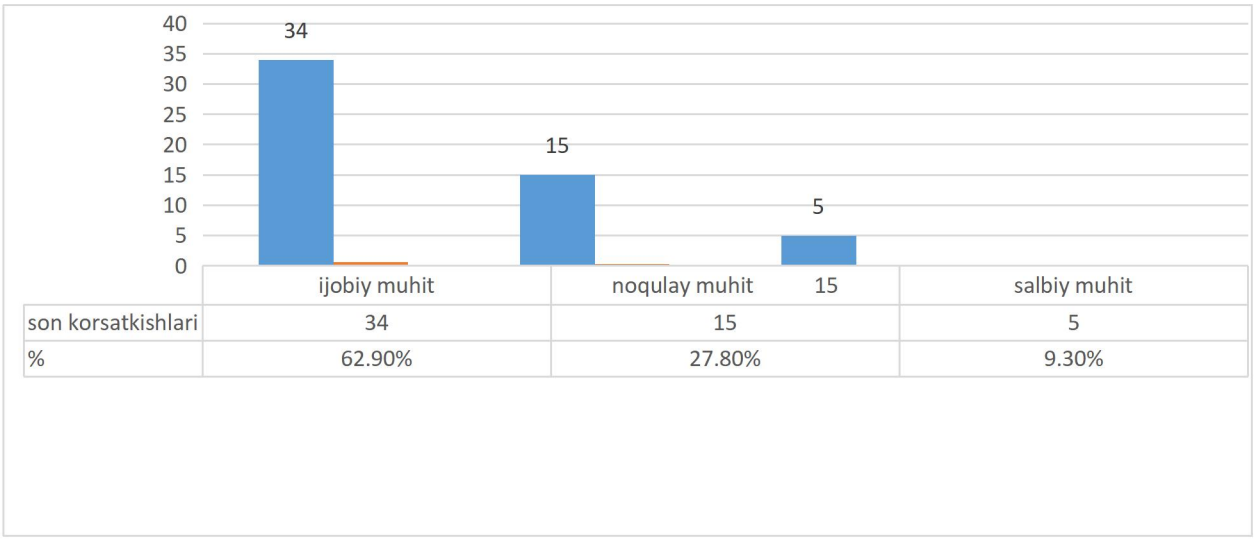
2- rasm G'.B.Shoumarov Oilaviy muhit holatini aniqlash testi boyicha turmush qurganlar tahlili

ijobiy psixologik muhitga ega. Jumladan, 57,4 % respondent ijobiy muhitni namoyon qilgan bo'lsa, 25 % respondentda noqulay muhit, 17,6 % respondentda esa salbiy muhit qayd etildi.

Turmush qurgan respondentlar orasida ijobiy muhit 59,3 % ni tashkil etib, noqulay muhit 29,6 % va salbiy muhit 11,1 % ni tashkil etdi. Bu guruhda respondentlar oilaviy tajriba va uzoq muddatli munosabatlarning psixologik muhitni shakllantirishda ijobiy rol o'ynashini ko'rsatadi.

3- rasm. G'. Shoumarov Oilaviy muhit holatini aniqlash testi boyicha turmush qurmaganlar tahlili

Turmush qurmagan respondentlar orasida esa ijobiy psixologik muhit 34 respondet (62,9 %)ni tashkil qilgan bo'lsa, noqulay muhit 15 respondet (27,8 %) va salbiy muhit 5

respondet 9,3 % ni tashkil etdi. Bu natija turmush qurmagan respondentlarning ham oilaviy psixologik qadriyatlarni shakllantirishda ijobiy tendensiyaga ega ekanligini ko'rsatadi.Shunday qilib, tadqiqot natijalari oilaviy psixologik muhitning shakllanishida turmush holati va respondentning oilaviy tajribasi muhim omil ekanligini isbotlaydi

Umumiy tahlil:Tadqiqot natijalarini tahlil qilishdan ko'rish mumkinki, respondentlarning ko'pchiligi ijobiy psixologik muhitga ega bo'lib, oilaviy munosabatlarning sog'lomligi va qo'llab-quvvatlash tizimi yuqori baholangan. Shu bilan birga, ayrim respondentlarda noqulay va salbiy psixologik muhit elementlari ham qayd etildi, bu oilaviy muhitning turlicha bo'lishi bilan bog'liq.

Turmush qurmagan respondentlar orasida esa ijobiy muhit 62,9 %, noqulay muhit 27,8 % va salbiy muhit 9,3 % ni tashkil qildi.Mazkur natijalar har ikkala guruhda ham ijobiy psixologik muhit ustun ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, turmush qurgan respondentlarda noqulay va salbiy muhit elementlari biroz yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Bu holat oilaviy majburiyatlar, maishiy muammolar va konfliktlarning mavjudligi bilan izohlanishi mumkin.Ikkala guruh natijalarini solishtirganda katta farq kuzatilmadi. Bu shuni anglatadiki, insonning oilaviy psixologik muhitni baholashi faqat turmush qurgan yoki qurmaganligiga bog'liq emas.Ya'ni, psixologik muhit ko'proq insonning o'z xarakteri, hayotga bo'lgan qarashi va muloqot ko'nikmalariga bog'liq.

Respondentlarning oilaviy holati bo'yicha solishtirma tahlil shuni ko'rsatdiki:

Turmush qurganlar (54 nafar):

Ijobiy psixologik muhit: 32 nafar (59,3 %)

Noqulay muhit: 16 nafar (29,6 %)

Salbiy muhit: 6 nafar (11,1 %)

Turmush qurmaganlar (54 nafar):

Ijobiy psixologik muhit: 34 nafar (62,9 %)

Noqulay muhit: 15 nafar (27,8 %)

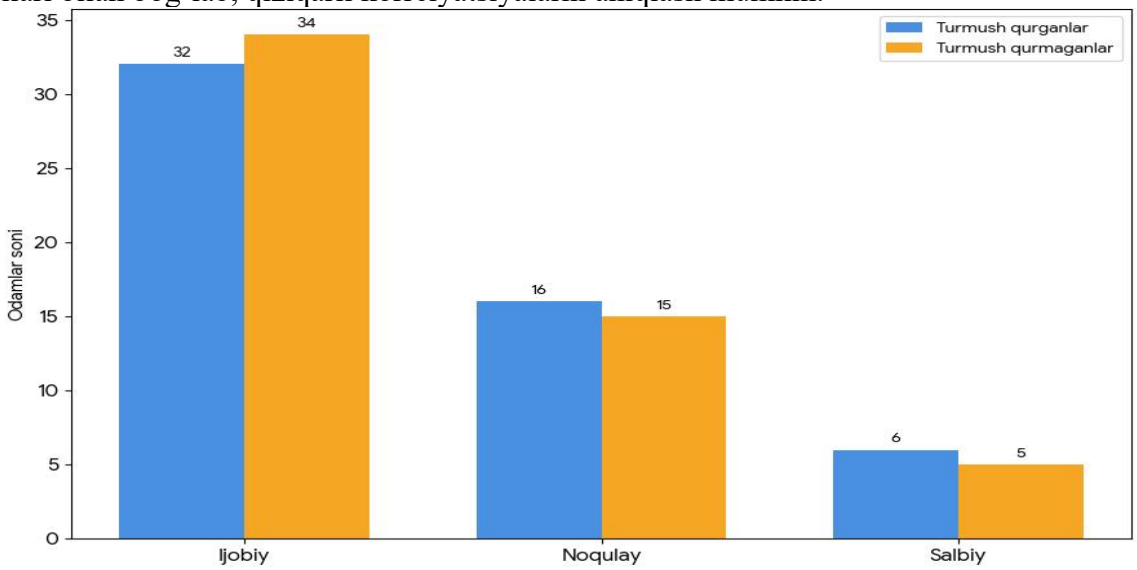
Salbiy muhit: 5 nafar (9,3 %)

1- jadval

Shoumarov metodikasi boyicha tahlil natijalarini jadval shakli

Psixologik muhit	**Jami respondentlar soni**	**Turmush qurganlar**		**Turmush qurmaganlar**	
		Soni	**foizda**	**Soni**	**foizda**
Ijobiy muhit	108	32	59,26 %	34	62,96 %
Noqulay muhit		16	29,63 %	15	27,78 %
Salbiy muhit		6	11,11 %	5	9,26%

Mazkur jadvalda respondentlarning oilaviy holati (turmush qurgan va qurmaganlar) bo‘yicha psixologik muhitga berilgan baholari aks etgan. Bu ma’lumotlarni oldingi agressiya jadvallari bilan bog‘lab, qiziqarli korrelyatsiyalarni aniqlash mumkin.

4 -rasm Shoumarov metodikasi boyicha Respondentlarning oilaviy holati

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, har ikkala guruhda ham «ustunlar» balandligi bir-biriga juda yaqin. Bu yuqorida hisoblangan Xi-kvadrat (χ^2) natijalarini (farq sezilarli emasligini) tasdiqlaydi. Ikkala toifada ham «Ijobiy muhit» ustunining balandligi respondentlarning psixologik moslashuvchanligi yuqori ekanini ko‘rsatadi.

Quyida psixologik muhit bo‘yicha korrelyatsiya jadvali keltirildi. Jadvaldan noqulay va salbiy muhit orasida to‘g‘ridan to‘g‘ri korrelyatsion bog‘liqlikni ko‘rishimiz mumkin.

2-jadval

Shoumarov metodikasi boyicha psixologik muhit bo‘yicha korrelyatsiya jadvali

Psixologik muhit	**Ijobiy**	**Noqulay**	**Salbiy**
Ijobiy	1,0		
Noqulay	-1,0	1,0	
Salbiy	-1,0	1,0	1,0

Quyida oilaviy holat va psixologik muhit o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatuvchi korrelyatsion jadval taqdim etiladi.

3- jadval

Shoumarov metodikasida Oilaviy holat va psixologik muhitning korrelyatsion tahlili

Psixologik muhit turi	Turmush qurganlar (54 kishi)	Turmush qurmaganlar (54 kishi)	Korrelyatsion bog‘liqlik va psixologik sharh
Ijobiy muhit	**59,26%**	**62,96%**	**Musbat korrelyatsiya:** Turmush qurmaganlarda ijobiylik biroz yuqori. Bu mas’uliyatning kamligi va shaxsiy erkinlik bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.
Noqulay muhit	**29,63%**	**27,78%**	**To‘g‘ri bog‘liqlik:** Turmush qurganlarda noqulaylik hissi yuqoriroq. Bu oiladagi maishiy muammolar va nizolarning (oldingi jadvaldagi gumonsirash kabi) ta’siridir.
Salbiy muhit	**11,11%**	**9,26%**	**Destruktiv bog‘liqlik:** Oilaviy hayot salbiy muhit shakllanishi xavfini biroz oshiradi (farq ~2%). Bu agressiyaning yuqori shakllariga o‘tish nuqtasidir.

Yuqoridagi tahlil natijalari bo‘yicha tavsifiy statistika va guruhlararo qiyoslashni keltiramiz.Ikkala guruhda ham (turmush qurganlar va qurmaganlar) ijobiy psixologik muhit ustuvorlik qilmoqda. Biroq ko‘rsatkichlar orasida kichik tafovutlar mavjud:Ijobiy muhit: Turmush qurmaganlarda (62,9%) turmush qurganlarga (59,3%) nisbatan 3,6% ga yuqori. Bu turmush qurmagan respondentlarning hozirda oilaviy majburiyatlar va maishiy muammolardan nisbatan xoli ekanligi bilan izohlanishi mumkin.

Salbiy muhit: Turmush qurganlarda (11,1%) turmush qurmaganlarga (9,3%) qaraganda bir oz yuqori. Bu oilaviy hayotdagi ehtimoliy ziddiyatlarning ta’sirini ko‘rsatadi.

Matematik-statistik tahlil: Ma’lumotlarning ishonchliligini tekshirish uchun ikkita nisbiy ko‘rsatkich (foiz) o‘rtasidagi farqni aniqlovchi t-kriteriysi yoki Pirsonning xi-kvadrat (χ^2) usuli qo‘llaniladi.Umumiy tanlanma: 108 nafar respondent.O‘rtacha ko‘rsatkich: Ikkala guruh uchun ham ijobiy muhit o‘rtacha 61,1% ni tashkil etadi. Farq darajasi: Matematik hisob-kitoblar shuni ko‘rsatadiki, turmush qurganlar va qurmaganlar o‘rtasidagi farq (3,6%) statistik jihatdan juda kichik ($P > 0.05$). Bu degani, ushbu tanlanmada oilaviy holat psixologik muhitga keskin ta’sir ko‘rsatmagan.

Oilaviy holat va psixologik muhit o‘rtasidagi bog‘liqlikni (χ^2) metodi bo‘yicha tahlili. Gipotezalar:H_0 (Nol gipoteza) Oilaviy holat va psixologik muhit o‘rtasida bog‘liqlik yo‘q (farqlar tasodifiy).

H_1 (Alternativ gipoteza): Oilaviy holat va psixologik muhit o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli bog‘liqlik mavjud.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, jami 108 respondent orasida asosiy qismi, ya’ni 62 nafar (57,4 %) ijobiy psixologik muhitga ega ekanligi aniqlanadi. Bu respondentlar oilaviy munosabatlarda o‘zaro hurmat, qo‘llab-quvvatlash va barqarorlikni yuqori baholashadi. Shuningdek, 27 nafar (25,0 %) respondent noqulay psixologik muhitga ega bo‘lsa, 19 nafar (17,6 %) respondent salbiy psixologik muhit elementlarini namoyon qilgan. Bu natijalar oilaviy tajriba va yosh o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi va tadqiqot xulosalarini yanada to‘liqroq qiladi. Shu bilan birga, yosh bo‘yicha tahlil oilaviy psixologik muhitni yaxshilashga qaratilgan

tavsiyalar ishlab chiqishda asos bo‘lib xizmat qiladi.Tadqiqot natijalari oilaviy psixologik muhitni yaxshilash va turmush holatining psixologik salomatlikka ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi:birinchidan, respondentlarning aksariyatida ijobiy psixologik muhit ustunlik qiladi; ikkinchidan, turmush qurgan va turmush qurmagan respondentlar o‘rtasida statistik jihatdan sezilarli farq aniqlanmadi;uchinchidan, yosh omili oilaviy psixologik muhit shakllanishida muhim rol o‘ynaydi;to‘rtinchidan, psixologik muhit individual xususiyatlarga bog‘liq holda shakllanadi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlik dasturlarini joriy etish;emotsional intellekt va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan treninglar o‘tkazish; oilaviy konfliktlarni boshqarish va oldini olish bo‘yicha psixologik dasturlar ishlab chiqish; yoshlar bilan profilaktik psixologik ishlarni kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shoumarov G’. B., Haydarov I. O.,Sog‘inov N. A. va boshqalar. Oila psixologiyasi. Toshkent: Sharq, 2010.
2. Shoumarov G’. B. Oila psixologiyasi. Toshkent: Ilm-Ziyo, 2014.
3. Abdullaeva D., Yorqulov R., Atabaeva N. Oila psixologiyasi. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2015.
4. Shoumarov G’. B. Oila psixologiyasi (tahrirlangan versiya). Toshkent: TIU nashriyoti, 2013.